

SINERA-KO LIBURUA

Juan San Martín-en itzaurrea ta itzulpena

Euskal Itzulpenari Itzaurrea

*Diversos són els homes i diverses les parles,
i han convingut molts noms a un sol amor.
(La pell de brau).*

Bearrezkoa zait irakurle euskaldunari bi itz esatea. Bat-batean utsik ez baita erreza Espriu-ren olerki muina konprenitzea.

Askok ezagutuko dute Espriu nor dan eta berentzat ezer gutxi agerreraiziko dut beste batzuk erderaz esan duenez aparte. Ez bai dut gauza aundirik esango. Olerkariak berak du aunditasunik aski eta nik naiago dut nere apaltasunean lotu.

Kataluinia aldetik Salvador Espriu zutitu zaigu profeta baten gisa. Bere idazki giartsuak ots aundia zabaltzen ari dire lurraren lau aldeetara. Olerkari, saiolari ta teatrulari bezala, oso bakana da eta izkuntzak mugatzen ez duen lasaitasunean diardu. Irurogetak urteak ondoren bere *Ronda de mort a Sinera* izan da Madrilgo saloi batek agertu duan katalanezko teatrua. Adrià Gual Eskolak eramana. Ricard Salvat-en zuzendaritzapean.

Oroitzen gera nola bere denboran ots aundia izan zuen *Primera història d'Esther* (1947) beste teatru lan arek ere.

Olerkaritzan artzen ari dan ospea ez da gutxiagorako. Beste izkuntzetako zenbait itzultzaile adi daude bere lan berriak pranisesez, inglesezt edo naiz gatzeleraz jartzeko. Ta, egilleak berak ospea badu, ez da gutxiago bere izkuntzari ematen diona. Jose Maria Castellet-ek zion: «Espriu-k ondo merezi du katalanez ikastea».

Iñoiz bururatu zitzaidan *La pell de brau* euskerara itzultzea. Gerago Aresti gandik jakin nuen berak ere asmu ori zuela. Ta aurtan «El Bardo»-k agerrezari duen *Llibre de Sinera* (J. Marco-ren itzaurre eder batekin argitaratua) irakurtzean, beste gabe ekin nion lanari.

Euskerara bere berria ematen duan lenbizikoa ez naizela aitortu bearra dut. Igazko urtean «Olerti» aldizkariak argitaratu bai zuen *Bidaria ta orma* (*El caminant i el mur*, 1954) liburuko «Assaig de càntic en el temple» olerki ederra, J. A. Loidi adiskideak emana.

*Sinera-ko liburu*a-k bukatzen du *Sinera-ko illerria*-n asita *Zezenaren larrua* liburuan igaroaz osatzen dan poema nagusia (1).

Irurak dira kideko. Liburu bakoitzak bere bukaera osotu bat badu ere, liburuetako olerki bakoitzak duen bezala, lan guziak du, gai ta eraren aldetik, lokarri estu bat. Ta azkenetik asi bagera, gaurkoagotasuna izan dedin da. Espriu-ren lanak, len eta oraingoak geroruntza ere iraupena izango dutela uste dugu.

Asieran esan dudán bezala, Espriu ez da lenengo golpean ondo ulertzeko erakoa. Olerkari sinbolista da bere moldezt, sinbolismu eskolatik geroagoko bada ere funtsez. Sinbolista eran itzeri beste esan nai bat ematen zaionez, illun ageri da bere parte askotan. Au oso kontuan izan bear dugu bere muiñera jo nai badugu. Orregaitik, bearezkoa da poliki ausnartuz irakurri bearra.

Bere gaietan, erri lurra, gizonaren izakera, izkuntza, kosmosa ta egillearen burua bat egiten ditu, sinboluz naasturik, erri ta errikoen zoria ere bertan dijoalarik. Orregaitik, adi joan bear dugu:

*ens pujaran mots fràgils
a nova claredat.*

(itz ariñak jasoko gaituzte
argitasun berrira arte.)

esaten digu *La pell de brau*-n. Ta bere illuntasuna argi da bere molde erarekin atxikitzen bagera. Zeren ere berezi orretan azaltzen digun sentiera oso gogo-barnetikakoa bai du, iñoiz zintzotasunari ukorik egin gabe, dion bezala:

*Direm la veritat, sense repós,
per l'honor de servir, sota els peus de tots.*
(Egia esango dugu, atsedén gabe,
ohorezt zerbitzeko, guzien oinpean.)

Bere sentipenak, olerkari on bati dagokion bezala, beti erri-lur eta gizonentzako maitasun sakonak eskeiñiz ariko zaigu:

(1) Lan guziok dira Santiago Alberti, Editor-ek 1963-an liburu batean bilduak *Obras poéticas de Salvador Espriu* izenez.

Com estimen la nova
terra de l'aspre pa
que deixa a les velles boques
sempre regust de sang!
(Ogi laz dun lur
berria zenbat maite dugun,
ago zaarrerri ematen diona
beti odol kutsua!)

Kataluiniera ez dut menderatzen bere izkuntzan aldetik nere aburua agerrera zeteke, baiña orretaz aski mintzatu dire bere erriko irizlariak, beren arteko Castellet, Espriu bere alorrean ezagutzearen, beste gabe, katalana ikastea merezi zuala esatean, laudoriorik onena eskeiñi ziona. Baiña olerki izkuntza naiko ondo nabari zaigu bere adierazpen goxo indartsua zurgatzeko. Gauzak esateko era bikiñak lortzen ditu, bere barne-gogotik sortuak. Ta alkarren prolema berdiñeri buruz ari denez, kideko egiten gaitu bere kezka eragiñez.

Ez du gure literaturako inoren antzik. Bere era, beste era bat da. Bere mundua eta gure zenbaitena antzerakoa bada ere. Bear bada, bere liburu oiek irakurtzean, inoiz, gure Iratzeder-en *Pindar eta Lanh*o eta *Zeru-menditik* etorri zaizkida burura. Baiña, Iratzeder-ek gure bertsolari ta kobla zaarrez kutsaturik edo, sinbolismu urratuagoa du, errealtatezkoagoa da.

Espriu-ren lanen bat lendik irakurria dueneri ez zaie gaitza izango gai ta mamiz jabetzea. Egile onek zurrunbilloak bezala erakartzen du here ingurura, ta zenbat eta geiago irakurri orduan eta geiago. Urre-ratuaz biltzen gaitu txorabio kezkatu baten biran, bere mundu inoiz arrigarri, inoiz ikusgarri, maiz larrimiñaren mugetatik, beti iduri aberatsez orniturik. Ara, eretan nola antolatzen duan:

Illuna da sorkaldea,
itsua da sorkaldea.
Ez goi ta ez bee
eztago argirik.

... ..

Eta denbora jaurti
zarata gabe,
alorrek ondo
arraustu, basoa,
ukuillua, etxea,
janari-gela umilla,
itsasora begi legor
malko gabeak,

arraiz egalak,
ondakin nazkagarriak,
satsa, odola,
zorro zikiña
buru bat ia utsa
edozein oroitzapenetik.

Eretan orrela, erruki gabe, aztertzen ditu gauzak. Gordintasunez, gordin bear danean eta apaltasunez, apal bear danean. Maria Aurèlia Capmany-k zion *Les cançons d'Ariadna* argitaratu zuanean (1944-tik 1946-ra idatzia ta 1949-an argitaratua): «*Les cançons d'Ariadna*, goizegi iritxi zan, denborak baiño len, bear zuen otsa espero izateko. Geienak ez zuten ulertu Salvador Espriu-k zergaitik asi zuen olerki erdoitu au, egi izugarriaren salatze au, errezkaran jarriaz aberats sabeltsu eta doakabe zigortuen erretaula au liburu nabar eta estuan.» Gaur, beraz, ez da uste okerrik bere olerkiari buruz, eta bai bestelako abururik.

Larrimiña nabari du, eriotza inguru duela. Maiz bere etsipenezko kanta salatariak egoeren zuzenbideen eskariz direla. Bere prolema, guzian prolema egiñaz, egoera ta izaerari loturik daramaz. Adibide ditugu atal auek:

Ezurtegi, zear-zulo
sendodun tesoroak.
Laister, biotza
denbora arrigarrian, gu,
bide bigunak, buztina bakarrik.
Gero, lortua,
ia betiko, autsa.

Itsu geiagon makillak eragiñaz
ondoko legorrian
ezer ez onetan. Zetozten
erreja itxien
barroteak konpontzera,
nere ametsa zauritzen zuten.

... ..

Itsu zaarari galdetzen zion izuak
biar nere erririk izango ote nuen.
Eta ezpainik gabeko agoak asi zuen
inoiz bukatzen ez dan irri-parrezko algarra.

Azken gabeko tristura au, izozten duana,
beti-danik gure gainetik asmoz ibiltzeak
egiten du ain urbil sentitzea munduaren amaia.

... ..

Oietarik ezer ez, au ere ez:
bestelako erantzunik ez
illunean,
txorabio erdiaren
geldira joerarik gabe.

Kataluiniako izkuntzari ara zer eskeinzen dion XVI-garren olerkian:

Esperantzaz mintzatzen naiz
desesperantzaturik:
itz berri batek ez du asetzen
goserik aintziñakoena.

... ..

Izkuntza purtzildua,
idi-erria loiean.

Ta ez da guzia etsipenezko, XIX-garrenean itxaropentsu mintzatu da. Bere kezka nagusia gizona bere justutasunean billatzea denez, bearrezkoa zaio gizonagan esperantza:

Idurizko argiak gorde-lekua arkitu du.
Argi onek espero du egizko argiaren etorrera.

Poema guziaren giltza arkituko dugu XXIV-garren olerkian. Oneretakoa izateaz gaiñera lan guziarekin zer ikusi aundia du. XVIII-garrenean, maiz ari dan bezala, arkituko dugu betikotasuna bere erriaren trajeriarekin naasturik. Maizago jardutzen da kosmosaren bakardadean berekautako pentsamenez, batez ere azken aldera XXXI, XXXIII, XXXVII ta abar, azken aurrekora arte. Baiña, bukatzeko, berriz ere itxaropenezko kantari oratzen dio.

Espriu-ren zenbait olerki, Raimon-ek era berriko kantura eramana ditu. Orrez gaiñera, Raimon-ek, geienbat Espriu-ri zor dio bere kantak egiteko era.

Espriu-k badu bere abotsez egindako olerki diska bat ere «Adiphone»-k 1963-an agerrera, ta eskerrak Antoni Verge adiskideari, noizean bein entzuteko aukera izaten dudana. Diska ori ere laguntasun bat izan dut bere zentzunera obeto girotzeko.

Olerkariaren bideak kezkatzeko egiñak dira, bakoitzaren konzientzia iratzartzeko, erri ta gizonen burubideak oberatzeko. Oraingo ta betiko munduari begira jardutzen da, profetaren mezuz ariko balitz bezala:

homes de pau,
que procuren entendre
(pakezko gizonak,
ulertzen alegintzen geranok)

or dago kakoā. Ta, bear bada, bere erriaren maitasuna adierazteko aski da bukaeran dakarren adigarri au:

«Bizitzen sentitzen naiz bizitzen zeranean
eta illaz iltzen zeranean.»

J. S. M.